

Postmodernizm ve Komplekslik: Örgüt Kuramı Bağlamında Paradigmatik Bir Tartışma*

Erkan ERDEMİR

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF
İşletme Bölümü
eerdemir@ogu.edu.tr

Umut KOÇ

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF
İşletme Bölümü
umutkoc@ogu.edu.tr

Postmodernizm ve Komplekslik: Örgüt Kuramı Bağlamında Paradigmatik Bir Tartışma

Özet

Sosyal bilimler alanında son yıllarda postmodernizm ve komplekslik kavramları yoğun olarak tartışılmaktadır. Postmodernizm örgüt kuramı açısından geniş olarak tartışılmış bir kavramdır. Komplekslik kuramından da örgüt araştırmalarına önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada literatürün bir bölümünde birbirleri ile ilişkili gibi görünen postmodernizm ve komplekslik kuramı incelenerek Burrell ve Morgan tarafından oluşturulan çerçevede konumlandırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak postmodernizmin ve komplekslik kuramının görece birbirlerinden farklı yaklaşımlar oldukları, postmodernizmin genel olarak radikal hümanist kısımda, komplekslik kuramının da ağırlıklı olarak işlevselci kısımda yer aldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt kuramı, postmodernizm, komplekslik, sosyal bilim paradigmaları.

Postmodernism and Complexity: A Paradigmatic Debate in the Context of Organization Theory

Abstract

In recent years, postmodernism and complexity have been discussed intensively in the social sciences. Postmodernism, as a concept, has been widely discussed from the organization theory perspective. It's expected that complexity theory will make important contributions to the organization research. In this study, postmodernism and complexity theory, which is implied to have strong connections with each other in the literature, are examined as well as being positioned at the Burrell and Morgan framework. Results of the study show that postmodernism and complexity theories are relatively different from each other. As postmodernism is generally positioned at the radical-humanist section, complexity theory is mostly positioned at the functionalist section.

Keywords: Organization theory, postmodernism, complexity, social sciences paradigms.

* Bu çalışmanın ilk hali yazarlar tarafından 2005 yılında 4. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresinde sunulmuştur (Koç ve Erdemir, 2005).

1. Giriş

Yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip olan örgüt kuramı, özellikle yüzyılın son çeyreğinde *paradigma*¹ tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı bir alan haline gelmiştir. Bu kadar çok paradigma tartışmasının yaşanmasının olumlu ya da olumsuz pek çok yönü ortaya konulmuştur. Bir taraftan, bu durumun standart boşluğu ve başıboşluk yarattığı, örgüt kuramının “bilimselliğini” gölgelediği öne sürülürken (örn., Pffefer, 1993, 1995; Donaldson, 1995), diğer taraftan da bu durumun kuramdaki dinamizm ve yaratıcılığı pekiştirdiği, var olan paradigmalara yenilerinin eklenmesinin daha da iyi olacağı (Clegg vd., 1996) tersinin ise “otokratik” ve “ortodoks” bir eğilim olduğu (Van Manen, 1995) dile getirilmiştir.

İlk olarak 1900’lü yılların başında mimari ve sanat alanında modernizmin katı biçimselliğine tepki olarak kullanılan postmodernizm kavramı sosyal bilimler alanında ilk defa 1959 yılında Aydınlanma fikrinin çöküşünü belirtmek üzere kullanılmıştır (Calas ve Smircich, 1997). 1980’lerin sonunda, örgüt yazınında ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlayan “postmodernizm” (Cooper ve Burrell, 1988), yukarıda iki uç noktası belirtilen paradigma tartışmalarında *çoklu-paradigmaçılık* tarafında yer almıştır.

Yeni bir paradigma mı olduğu yoksa var olan paradigmalardan birinin altında mı yer aldığı hayli tartışmalı olan komplekslik² kuramının temel adımları, fizik, matematik, kimya ve biyoloji gibi pozitif bilimlerde daha önceden atılmış ancak ABD’deki Santa Fe Enstitüsü çatısı altında çalışmalarını yürüten çapraz fonksiyonlu bilim adamlarından oluşan bir grubun çalışmalarıyla bilim dünyasının gündemine, 1990’lı yılların başından itibaren oturmuştur. Örgüt kuramında çok sınırlı çalışmaya konu olan kuramın, ileride büyük katkıda bulunacağını umanlar hiç de az değildir (örn., McKelvey, 1997; Anderson, 1999; Baum ve Rowley, 2002; Tsoukas, 2003; Maguire vd., 2006).

Bu çalışmanın amacı, aşağı yukarı aynı zamanda örgüt yazınında üzerlerinde durulmaya başlanan ve paradigmatik olarak kimilerine göre aynı, kimilerine göre ayrı taraflarda duran postmodernizm ve komplekslik kuramı arasındaki ilişki üzerine bir tartışma gerçekleştirmektir. Birinci ve ikinci bölümlerde, sırasıyla postmodernizm ve komplekslik kuramı ile ilgili genel bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde her iki

¹ Thomas S. Kuhn, 1962 yılında yayımlanan “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı kitabında, “paradigma” kavramını ortaya atmıştır. Kuhn, bu kavramı, “bilim adamlarına neye inanılacağını ve nasıl çalışılacağını tam olarak öğretme yöntemi ya da fikirlerin tam olarak toplama”nı ifade etmek için kullanmıştır. Audi’ye (1995) göre bir paradigma “bir bilimsel ve meta-fiziksel inançlar kümesinin oluşturduğu, içinde bilimsel kuramların test edilebildiği, değerlendirilebildiği ve eğer gerekirse yenilenebildiği kuramsal bir çerçeve”dir.

² Komplekslik kavramının Türkçedeki karşılığı olan “karmaşıklık”; “içinde aynı cinsten birçok öge bulunan, birbirine az çok aykırı birçok şeylerden oluşma durumu” olarak tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>). Çalışmada söz edilen kavram, bu tanımdan çok daha geniş bir alanı kapsadığından, yabancı kökenli olmasına karşın “komplekslik” sözcüğü tercih edilmiştir.

kavram, yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde karşılaştırılacak ve tartışılacaktır. Sonuç ve öneriler ise, dördüncü bölümde yer alacaktır.

2. Postmodernizm

Postmodernizm kavramı yazında; karşıtı, sonrası veya benzeri kabul edilerek, modern kelimesi ile ilişkili olarak ifade edilmektedir. Postmodernizm, kendini modernizmden hareketle konumlandırmaktadır. Bu nedenle, postmodernizmi anlamının yolu, öncelikle, modernizmi anlamaktan geçmektedir.

Cooper ve Burrell (1988) modernizmi, “insanın, artık Tanrının veya Doğanın bir yansıması olarak görmekten vazgeçip kendini keşfetmesi” olarak tanımlamaktadırlar. Tarihsel olarak modernizm 18. Yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Rönesans ve reform hareketlerinin ardından gelen aydınlanma düşüncesi akıl ve mantık yoluyla doğanın evrensel yasalarının anlaşılabilirliğini ve bu anlayışın mevcut toplumsal kurumları eleştirerek çeşitli metafizik etkiler altında bunalan insanı özgür ve mutlu kılacağını kabul etmektedir. Akıl çağı olarak da ifade edilen aydınlanma döneminde modernizmin felsefi arka planını oluşturan çok sayıda yaklaşım ortaya konmuştur. Sosyal bilimler açısından modernizmin temel özelliklerini de ifade eden bu yaklaşımlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: *Akılcılık, gerçekçilik, nesnellik, ilerlemecilik, nedensellik, belirlenimsizlik, sekülerlik, amaçlılık, düzenlilik, olguculuk, insancılık ve nomotetik yaklaşım*³ (Erdemir, 2000).

Modernizm, büyük ölçüde metafizik düşüncelerin etkisindeki klasik çağa yönelik köklü eleştiriler getirmiştir. Öncülüğünü Descartes ve Kant’ın yaptığı eleştirel modernizm olarak tanımlanan bu yaklaşım Saint Simon ve August Comte tarafından tek mutlak gerçek olarak kabul edilen doğa yasalarının toplumun işleyişine uyarlanmaya çalışılarak aklın araçsallaştırıldığı sistemik modernizm biçiminde genişletilmiştir (Cooper ve Burrell 1988). Sonraki dönemde önce Durkheim ve Weber’in işbölümü ve bürokrasi yaklaşımları, ardından da Parsons ve Merton’un yapısal-işlevselci katkılarıyla modern bir toplum düşüncesinin temelleri atılmıştır. Aydınlanma düşüncesinin gerçeği keşfetmekte akıllı, dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemini öne çıkaran yaklaşımı, kapitalist büyümenin itici gücü olan teknolojik alanda önemli gelişmelere yol açmıştır. Teknolojinin hayatın her alanına girmesi ile batıdan başlayarak tüm dünya bir modernleşme sürecine girmiştir.

Modern düşüncenin geliştirdiği eleştirel yaklaşım, zamanla modernizmin kendisine yönelik eleştirileri de dile getirmeye başlamıştır. Modern düşünceye yönelik ilk eleştiriler öncelikle modernizmin kendi içerisinde gelmiştir. Rousseau sosyal,

³ Nomothetic: Doğa bilimlerinin mantığı ve metodolojisini benimseyerek toplumsal yaşam hakkında daha genel, yasa benzeri saptamalar ortaya koyma yaklaşımı (Marshall,1999).

Nietzsche bireysel, Marx ekonomik, Weber de kurumsal açıdan modernizmin yarattığı problemlere dikkat çekmişlerdir. Sosyal bilimler alanında ortaya çıkan bu eleştiriler yanında doğa bilimleri alanında da modern düşüncenin temellerini sarsan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Kuantum fiziği, Öklid dışı geometri, Gödel ispatı, Heisenberg'in belirsizlik kuramı ve nihayet Einstein'in görecelilik kuramı ilk akla gelen örneklerdir. Bu gelişmelerin sosyal bilimlere etkisini Giddens şu şekilde ifade etmektedir:

“Bilimde hiçbir şey kesin değildir ve hiçbir bilimsel çalışma, bize dünyayla ilgili isteyebileceğimiz en güvenilir bilgiyi sağlasa bile, kanıtlanamaz. Modernlik koşullarında hiçbir bilgi, “bilme”nin emin olmak demek olduğu “eski” anlamındaki bilgi değildir. Toplumsal yaşam hakkında daha çok bilginin, bu bilgi ampirik olarak olabildiğince iyi desteklenebile, kaderimiz üzerinde daha fazla kontrole eşit olduğu tezi yanlıştır. Bu tez, fiziksel dünya için geçerli olsa bile ki bu da tartışılabilir, toplumsal olaylar evreni için öyle değildir” (1998: 44-47).

Modernizme yönelik eleştirilerin etkisiyle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genel olarak düşünce ve bilim dünyasında modernden postmoderne doğru bir paradigma kayması yaşanmaktadır. Postmodernizm kavramı ilk olarak 1900'lü yılların başında sanat ve mimaride kullanılmaya başlanmıştır. Son otuz yıldır da sosyal bilimler alanında çeşitli biçimlerde postmodernizm kavramı kullanılmaktadır.

Postmodernizm kavramı genelde *dönemsel* ve *epistemolojik* olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Parker (1992) iki farklı yaklaşımdan ilkinin *post-modernizm*, ikincisini de *postmodernizm* olarak ayırmaktadır. İlk anlamıyla post-modernizm, tarihsel olarak modernizmden sonraki dönemi ifade etmektedir. Bu dönem Bell, Jameson, Harvey gibi çeşitli yazarlar tarafından post-endüstriyel, post-kapitalist, post-fordist vb. çok sayıda farklı isimle de anılmaktadır. Bu dönemin genel özelliği olarak karmaşa, düzensizlik ve esneklikten bahsedilebilir. Endüstri devriminden bu yana oluşturulan düzenli yapılar enformasyon teknolojilerinin de katkısıyla parçalanarak ağ biçimli yapılara dönüşmektedir (Castells, 2005).

Bir epistemoloji olarak postmodernizm ise, en yalın biçimi ile “aklın ölümü” olarak ifade edilebilir (Power, 1990). Bu anlamıyla ilk defa Lyotard (1984) tarafından kullanılmıştır. Modernizmin daha önce belirtilen özelliklerine karşıt olarak; *anti-akılcılık*, *nominalizm*, *öznelizm*, *yorumlamacılık*, *belirsizlik*, *seçmecilik*, *iradecilik* ve *idiyografiklik*⁴ postmodern epistemolojinin temel özelliklerinden ilk akla gelenlerdir (Erdemir, 2000). Postmodern düşünce, modernizmin insanlık önüne koyduğu büyük hedeflere, bütünlükçü kuramlara, mutlak gerçekliğe, standartlaştırılmış bilgi

⁴ *Ideographic*: Nomotetik yaklaşımın tersine idiyografik yaklaşım genel kurallar oluşturma yerine tekil olana yönelik sınırlı bir anlama çabasını ifade eder (Marshall, 1999).

üretimine, sosyal yapıların rasyonel biçimde planlanmasına karşı çıkmaktadır (Yıldırım, 2002).

Lyotard, Foucault, ve Derrida postmodernizmin önde gelen temsilcileri olarak kabul edilmektedir. Lyotard'ın bilgi üretimi açısından modernizmin büyük anlatılarına karşı ileri sürdüğü *dil oyunları* söylemi, Foucault'un bilginin oluşumunda iktidar kavramının önemi ile ilgili analizleri, Derrida'nın yapı-bozum yaklaşımı postmodern epistemolojinin temellerini oluşturmaktadır (Hassard, 1993; Gergen, 1992).

Postmodern epistemolojinin normal bilim anlayışını reddederek gerçeğin peşini bırakması, gerçeği okura, yazara ve dile bağlı olarak görecelileştirmesi, genelleştirme kaygısı gütmemesi gibi özellikleri örgüt kuramına gerek yaklaşım gerekse yöntem açısından yeni açılımlar getirmiştir (Kilduff ve Mehra, 1997). Böylece araştırma yöntemlerinde çeşitlenme meşru hale gelmiş, bunun sonucunda da güç ilişkileri, duygular, cinsellik, düşünümsellik, maneviyat, estetik gibi (Yıldırım, 2007) modern yönetim ve örgüt kuramı tarafından ihmal edilmiş çalışma konuları gündeme gelmiştir.

Bu çalışmalarla birlikte modern yönetim ve örgüt kuramına ait kontrol, performans, ilerleme, amaç odaklılık, genellenebilirlik gibi yaklaşımlar ve pozitivist araştırma geleneği eleştirilmiş; örgütlerin sosyal olarak inşa edilen yapılar oldukları, karmaşık süreçlerle ortaya çıktıkları ve işledikleri, objektif bir bilginin mümkün olmadığı, örgütlerin rasyonel biçimde yönetilemeyecekleri, akılcı ilerlemenin sorunlar üretebileceği gibi konular üzerinde durulmuştur (McAuley vd., 2007; Alvesson ve Deetz, 2006; Chia, 2003).

Son olarak postmodernizmin epistemolojik yorumunun örgüt kuramına getirdiği getirdiği yeni yaklaşımların aslında örgütlerin görünmeyen, sesi duyulmayan yönlerinin 'yönetilmesi' çabaları üzerinden tekrar modernist bir epistemolojiye yöneldiğine dair eleştirilerin bulunduğu da belirtilmelidir (Erdemir, 2007).

3. Komplekslik Kuramı

Komplekslik kavramıyla ilgili bilim dünyasında henüz üzerinde uzlaşılmış bir tanım bulunmamaktadır. ABD'de faaliyet gösteren Santa Fe enstitüsündeki bilim adamları şu tanımları sunmaktadırlar:

"Komplekslik, evrenin bütünleşik, ama aynı zamanda alışılmış mekanik ya da doğrusal yollardan anlayamayacağımız kadar zengin ve çeşitli olan durumunu ifade etmektedir. Bu yollardan evrenin birçok parçasını anlayabiliriz, ama daha büyük ve içsel ilişkileri daha geniş olan olgular –ayrıntılara bakılarak değil- ancak ilke ve kalıplarla anlaşılabilir. Komplekslik; belirme, buluş, öğrenme ve kendini uyarılmanın doğasıyla ilgilidir" (Battam, 1999: 32).

Bu tanım kadar ilgi gören bir başka tanım ise *kaos*⁵un *eşiği* kavramını temel almaktadır. Kaotik davranış sergileyen sistemlerle ilgili araştırmalarda üç davranış sınıfı keşfedilmiştir: *Statik Durum, Düzen ve Kaos*. Daha sonra ise, komplekslik kuramının birbirlerinden bağımsız olarak çalışan değişik kurucuları tarafından dördüncü bir sınıf daha keşfedilmiştir: *Komplekslik*. Bu sınıf, ikinci ve üçüncü sınıflar arasında ortaya çıkmaktadır. Bu, sistemin bileşenlerinin hiçbir zaman bir yere tam kilitlenip kalmadığı, ama hiçbir şekilde de dağılıp çalkantıya kapılmadığı bir davranış sınıfıdır (Waldrop, 1992). Kaosun eşiği; kompleks bir sistemde düzenin yerini çalkantılı davranışa bıraktığı noktayı, buzun suya ya da suyun buhara dönüşmesi gibi bir “evre değişimi”ni tasvir eden bir terimdir (Battram, 1999: 163).

Kompleks sistemlerin genel özelliklerini Cilliers (1998: 3) özetlemiştir:

- Kompleks sistemler çok sayıda unsurdan oluşur.
- Bu unsurlar dinamik bir şekilde etkileşim halindedir.
- Etkileşimler, zengindir; sistemdeki herhangi bir unsur diğerini etkileyebilir ya da herhangi birinden etkilenebilir.
- Etkileşimler doğrusal değildir.
- Etkileşimler genellikle kısa dönemlidir.
- Etkileşimlerin pekiştirici ve sönümleyici geri bildirim döngüleri vardır.
- Kompleks sistemler açık sistemlerdir.
- Kompleks sistemler dengeden uzak koşullarda faaliyet gösterirler.
- Kompleks sistemlerin tarihleri vardır.
- Bireysel unsurlar, içinde yerleşik oldukları sistemin bütününe davranışından habersizdir.

Burada, bir noktayı aydınlatmak faydalı olacaktır. Kompleks sistemler, doğrusal olmayan sistemlerdir ve bazı alt sınıfları kaotik davranış sergileyebilir (Carley, 2002: 209). Kaos terimi bir sistem sınıfını değil, doğrusal olmayan pek çok sistemin dinamik davranışını belirtmektedir. Kaotik davranış, *başlangıç şartlarına hassas bağlılık*⁶ gösterir. Kompleks sistemlerin, kaotik olmaları şart değildir. Bak’a (1996: 31) göre, “kaos, kompleksliği açıklayamaz”.

---

⁵ Kaos kelimesinin dildeki ve bilimdeki karşılıkları çok farklıdır. Dilde kaos; çok büyük bir düzensizlik ya da karışıklığın olduğu durumu belirtmek için kullanılır. Kaosun bilimdeki tanımı ise; fizik ve matematik disiplinlerinden gelmektedir. Bu disiplinlere göre kaos; bir sistemde doğan periyodik olmayan, kestirilemeyen ve başlangıç şartlarına hassas bağlılık gösteren davranıştır (Singh ve Singh., 2002).

⁶ Bu kavram genellikle “kelebek etkisi” olarak bilinir. Meteorolog Edward Lorenz, bu durumu şu şekilde tarif etmiştir: “Brezilya’daki bir kelebeğin kanatlarını çırpması, Teksas’ta bir kasırganın kopmasına neden olur”. Aslında, bu, yeni bir kavrayış değildir. 20. yy’ın başlarında Henri Poincare, “ilk durumdaki küçük değişikliğin nihai fenomende büyük değişikliklere yol açabileceğini” söylemiştir. “Birincisindeki küçük bir hata, sonuncusunda büyük bir hataya yol açacaktır. Öngörüle bulunmak da imkânsız hale gelecektir.” (Gleick, 2000: 380-381).

Komplekslik kuramı, aktörlerin, davranışlarını kısmen belirleyen basit kurallar ya da daha biçimsel olarak “şemalar” ile uyum içinde yerel olarak eyleme geçtiklerini varsaymaktadır. Şemalar, aktörlerin eylemlerini belirleyen bilişsel yapılardır. En etkin kurallar basit olanlardır çünkü kaosa girmeden karmaşık durumlarda hareket olanağı sunmaktadır (Eisenhardt ve Bhatia, 2002: 450). Doğal ve sosyal kompleks sistemler, “kendi kendini uyarlama” davranışı gösterirler ya da en azından, bu potansiyeli taşırlar. Kendi kendini uyarlayan kompleks sistem, basit ve büyük ölçekli bir desen ya da kalıp oluşturur. Bu tür sistemlerde bileşenler tamamıyla “özgür” değildir (Battram, 1999: 54). Aralarındaki belli ilişkilerin kısıtları altındadır ve çoğunlukla hiyerarşi niteliği taşıyan daha yüksek bir yapı düzeyi söz konusudur.

Kendi kendini uyarlayan kompleks sistemler; kendilerini çevreye uyarlarken örgütlenme davranışı da gösterirler. Temelleri, Prigogine ve arkadaşlarının (1972 a, b) *dispatif* sistemler⁷ olarak adlandırdıkları yapılar üzerindeki çalışmalara dayanan, Bak ve arkadaşlarının (1988) ortaya attıkları *kendi kendini örgütleyen kritik durum*⁸ kavramı ile gelişen *kendi kendini örgütleme*, birbirleri ile etkileşim halindeki pek çok bileşene sahip sistemlerin kompleks ama örgütlü ve belli kalıplara sahip davranışları nasıl ürettiklerini açıklama çabasının sonucudur. Kavramı ilk defa Kauffman (1991), çevresel ayıklama süreçlerinin yaşamlarını sürdüren türleri belirleyen tek kaynak olduğunu öne süren, Darwinci yaklaşımın baskınlığına bir tepki olarak öne sürmüştür. Kendi kendini örgütleme, sistem ve çevrenin ayrılmaz bir şekilde iç içe girdiğini ve sistemdeki değişimi ve dönüşümü anlayabilmek için, içsel ve dış faktörlerin bütününe dikkat edilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

“Belirme”, kendi kendini uyarlayan kompleks sistemlerde gözlenen bir başka davranış türüdür. Bu davranış, kompleks bir sistemin alt birimlerinin ortaklaşa eylemleri aracılığıyla kanunların, örüntülerin veya düzenin ortaya çıkmasıdır. Bu yüzden, beliren olgular ya da kanunlar, alt birimlerin kendiliklerinden kaynaklanan bir özellik değil, ama bir bütün olarak sistemin kendinden kaynaklanan bir özelliştir (Parwani, 2002). Bu noktada, kendi kendini uyarlayan kompleks sistemlerin aynı zamanda kendilerini “üretme” ve “yaşamaya” zorlayan, *birlikte evrim* gösteren sistemler olduğunu belirtmek gerekir. Birlikte evrim, aralıksız bir etkileşim içindeki iki dinamik sürecin sonucu olarak da görülebilir (Battram, 1999: 58):

- Kimliğini korumak, benliğini yeniden üretmek, değişime direnmek ve içe yönelik odaklanmak şeklindeki “kendini üretme” zorlaması

⁷ Hiçbir zaman dengeye ulaşamayan ama çoğul durumlar arasında sürekli değişen, alışılmadık kimyasal karışımlar (Prigogine, 1972 a, b).

⁸ Kendi kendini örgütleyen kritik durum kavramı, pek çok sistemin düzen ile düzensizlik arasındaki kritik bir noktada dengeye ulaşma yönünde evrildiğini açıklamak için ortaya atılmıştır (Mathew, vd., 1999).

- Bütün canlı varlıkların değişmek, büyümek, sınırlarını keşfetmek ve dışa yönelik odaklanmak şeklindeki “yaşama zorlaması”

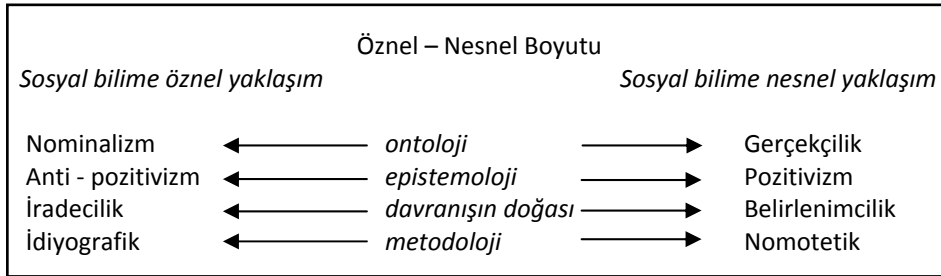
Capra (1982); canlı sistemlerin çok çeşitli düzeylerdeki örgütlenmelerde başvurdukları yolların esas yanlarının, işbirlikçi ve bütünleştirici ilkeler olduğunu belirtmiştir. Ona göre sistem kuramı, bizzat çevrenin uyarlanma ve evrim yeteneğine sahip canlı bir sistem olduğunu hesaba katar. Artık, evrim, organizmanın evrimi olarak değil organizma ile çevrenin birlikte evrimi olarak algılanmalıdır.

4. Postmodernizm – Komplekslik Kuramı İlişkisi

4.1. Tartışma “Çerçevesi”

4.1.1. “Çerçeve”

Örgüt kuramında, bu çalışmanın giriş kısmında değinilen paradigma tartışmalarını alevlendiren ve hala bu tartışmalarda en çok atıf yapılan kaynak, Burrell ve Morgan tarafından yazılan ve ilk olarak 1979’da yayımlanan “*Sociological Paradigms and Organizational Analysis*” adlı kitaptır. Burrell ve Morgan (1998: 1), önce “bütün örgüt kuramı, bir bilim felsefesi ve bir toplum kuramı üzerine inşa edilmiştir” şeklinde ifade ettikleri temel hipotezlerini ortaya koymuşlardır. Sosyal bilimlerle uğraşanların konularına, sosyal dünyanın doğası ve nasıl araştırılacağı ile ilgili açık ya da örtülü kabullerle yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Sosyal bilime öznel ve nesnel yaklaşımın iki ayrı uçta olduğu bir şema oluşturmuşlar ve nesnel kısmı “sosyolojik pozitivist” yaklaşım, öznel kısmı ise “Alman idealizmi” yaklaşımı olarak adlandırmışlardır.

Kaynak: Burrell ve Morgan (1998)

Şekil 1. Sosyal Bilimin Doğasıyla İlgili Kabullerin Analiz Şeması

Burrell ve Morgan, toplumun doğası ile ilgili kabuller için de, bu konudaki daha önceki çabaları problematik bulup, “düzenleme” ve “radikal değişim” kavramlarını temel alan bir çerçeve oluşturmuşlardır:

Tablo 1. Düzenleme – Radikal Değişim Boyutu

DÜZENLEME <i>sosyolojisi ile ilgili kavramlar</i>	RADİKAL DEĞİŞİM <i>sosyolojisi ile ilgili kavramlar</i>
Statüko	Radikal değişim
Sosyal düzen	Yapısal çatışma
Uzlaşma ⁹	Egemenlik biçimleri
Sosyal bütünleşme ve yaklaşma	Aykırılık
Dayanışma	Özgürleşme
Tatmin ihtiyacı ¹⁰	Yoksunluk
Varlık	Saklı olanak

Kaynak: Burrell ve Morgan (1998)

Burrell ve Morgan, “düzenleme sosyolojisi” ile Durkheim vb. sosyologların yaptıkları gibi, toplumla ilgili olaylara ve kavramlara birlik ve kaynaşmanın altında yatan terimlerle açıklama çabasını; “radikal değişim sosyolojisi” ile Marks vb. sosyologların açıklamaya çalıştıkları radikal değişim, sabit yapısal çatışma, egemenlik türleri ve modern toplumun temel özelliklerinden biri olan yapısal aykırılıkların konu edilmesini kast etmektedirler (s. 17).

Bu bölümde şimdiye kadar belirtilen iki boyut (öznellik [Alman idealizmi] – nesnellik [sosyal pozitivizm] ve düzenleme - radikal değişim) ile yazarlar, sosyal kuramı analiz edebilmek amacıyla içinde dört paradigmanın yer aldığı 2 x 2’lik bir matris oluşturmuşlardır.

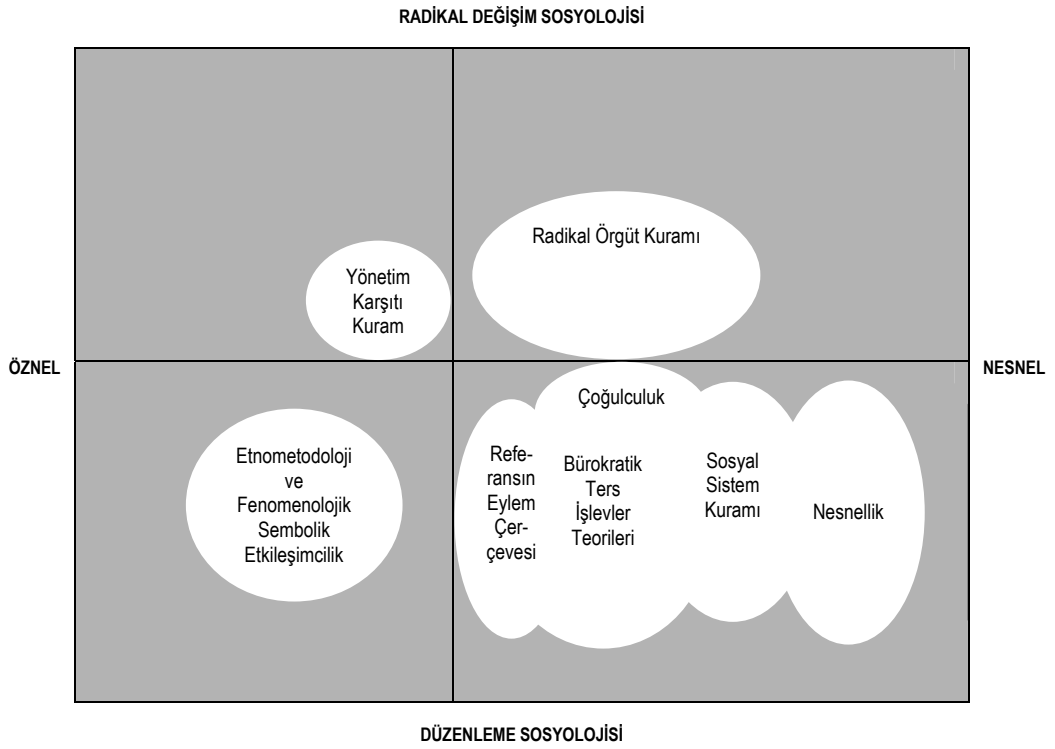
⁹ “Uzlaşma” ile yazarlar, iradeye bağlı ve “kendi kendine olan” fikir birliğini kast etmişlerdir (s. 18).

¹⁰ “Tatmin ihtiyacı” terimi, bireysel ihtiyaçların ya da sistem ihtiyaçlarının tatminine odaklanmak için kullanılmıştır. Düzenleme sosyolojisi, pek çok sosyal özelliğin, bu ihtiyaçlar ile ilişkili olarak açıklanabileceğini farz etme eğilimindedir. Radikal değişim sosyolojisine göre ise; sosyal “sistem” insanın gerçekleştirmesini (yapmasını, ifa etmesini) engeller: yoksunluk statükonun bir sonucudur (s. 18).

Kaynak: Burrell ve Morgan (1998)

Şekil 2. Sosyal Kuramın Analizinde Kullanılan Dört Paradigma

Kaynak: Burrell ve Morgan (1998)

Şekil 3. Sosyal Bilimlerde Farklı Boyutlar ve Örgüt Kuramındaki Düşünce Okulları

Burrell ve Morgan, bu modeli sunarlar, bütün sosyal bilimcilerin bu matrise yerleştirebileceğini ve ait oldukları paradigmanın içinde yer değiştirebileceklerini belirtirler. Ancak, bir paradigmadan diğerine geçişin çok seyrek olduğunu iddia ederler¹¹ ve paradigmanın “bitişik”, ancak “ayrı” olduklarını vurgulamışlardır:

“...bitişiklerdir, çünkü paylaştıkları özellikler vardır, ayrıdır... (bu dört paradigma) sosyal fenomenlerin analizi için temel olarak farklı bakış açılarını tanımlamaktadırlar.” (s. 23).

Yeni ve hâkim görüşe zıt paradigmanın, “eşölçülemezlik” tezinin altındaki “paradigma kapanması” ve “tecritçilik” kavramları kanıt gösterilerek savunulabileceğini öne süren yazarlar, örgüt kuramındaki farklı okulları modele şu şekilde yerleştirmişlerdir (s.30).

4.1.2. Eleştiriler

Burrell ve Morgan’ın çalışması, örgüt kuramına paradigma temelli tartışmalar için esaslı bir yol haritası sunarken, bir takım eleştirilerden de kurtulamamıştır. Willmott (1990: 44 - 60), Berger ve Luckman (1967), Freire (1972) ve Giddens’in (1984) çalışmaları ışığında “nesnellik-öznellik” boyutu üzerine paradigmalar inşa etmenin güvenilirliğini sorgulamıştır. Hassard (1993: 68 – 69), Pinder ve Bourgeois’in (1982), öznel-nesnel boyutta yer alan ontolojinin yazarlar tarafından kullanılma şekli ile ilgili eleştirilerini¹², Marksist hümanizm ile Marksist yapısalcılık arasındaki ayrımın sosyal kuram açısından itiraz edilebilir bir noktada olduğunu belirttikten sonra, yazarların, bu dört paradigmanın eşölçülemez olduğu iddialarını ve önünde sonunda paradigmalar arası anlayışa nasıl ulaşılacağı konusunu boşlukta bırakmalarını eleştirmiştir.

Yıldırım (2002), bir bölümünü “paradigma kavramı ve örgütsel analiz”e ayırdığı çalışmasında, “...Kuram gelişimini çok keskin hatlarla bilim ve toplum hakkında kutuplaşmış varsayımlarla ayırmanın çok da doğru olmadığını” belirtmiş ve Gioia ve Petre’nin (1990) makalesinden yararlanarak paradigmalar arasında ilişki olduğunu ve paradigmalar arasındaki sınırların aslında birer “geçiş bölgesi” olduğunu vurgulamıştır. Paradigmalar arasındaki iletişim konusunda bir başka eleştiri Tsoukas ve Knudsen’den (2003: 11 – 12) gelmektedir. Araştırmanın bir sosyal faaliyet olduğu göz önüne alındığında araştırmacılar, nadiren “idealist paradigma” savaşıdır. Gerçekte, araştırmacıların, paradigmatik eğilimleri vardır, ancak “sağlam” oldukları takdirde başka paradigmalardan ve bakış açılarından yararlanma eğilimindedirler ve işlerinin değerlendirilmesi, normatif kurumsal ölçütlere bağlıdır. Paradigmalara gereğinden çok önem verilmesini eleştiren Tsoukas ve

¹¹ Yazarlar, aynı paradigmanın içinde yapılan tartışmaları Kuhn’un “normal bilim” kavramı ile, paradigmalar arası “yolculuk”ları ise “devrimci bilim” kavramı ile sınıflandırmaktadırlar (s. 24).

¹² “örgütlerin var olup olmadıkları, ontolojinin sorunu değildir...örgütlerin var olup olmadıkları bilim için üzerinde çalışılacak bir sorundur çünkü, (bilim) belirli şeylerin varlığı ile ilgilidir, var oluşun doğası ile değil” (Pinder ve Bourgeois, 1982: 13’ten alıntılıyan Hassard, 1993: 68).

Knudsen, araştırmaları paradigmaların değil bilim adamlarının yaptığını ve birbiriy-
le konuşamayacak olanın insanlar değil paradigmalar olduğunu belirtmişlerdir.

Scott (2003: 121), alanın çoklu paradigmaya sahip olmasının paradigmalar arası
uzlaşma olasılığını azaltabileceğini vurgulamıştır. Ancak bu durumun, örgütsel
olguların karmaşıklığının yansıması olduğunu ve dünyayı gözlemekte kullanabile-
ceğimiz “çoklu objektif”i bize sunarak analitik kapasitemizi geliştirebileceğini de
belirtmektedir. Son olarak, Clegg’in (2003: 541 – 556) paradigma kavramının an-
lamını ve paradigma değişiminin mümkün olup olmadığını sorguladığı “yönetimci-
lik”¹³ temelli iddiaları da Burrell ve Morgan’ın ortaya koyduğu model ilgili eleştiril-
lere örnek olarak verilebilir.

Burrell ve Morgan’ın ateşledikleri örgüt kuramındaki paradigma tartışmalarına
olumlu ya da olumsuz eleştirilerin yanı sıra, farklı modeller sunarak katkıda bulu-
nanlar da olmuştur (örn. Scott, 1981; Pfeffer, 1982; Astley ve Van de Ven, 1983;
Adler ve Borys, 1993; Deetz, 1996; Swedberg, 2003; Lewin ve Volberda, 2003;
Davis ve Marquis, 2005; Reed, 2006). Elbette, paradigma tartışmalarında “kusur-
suz bir model”den söz etmek mümkün değildir. Farklı çalışmalarda, farklı öneriler
öne sürüle gelmektedir¹⁴. Ancak, postmodernizm ve komplekslik kuramı arasinda-
ki ilişki incelenirken bu iki kavramın nerede durduklarının tespitini, tutarlı bir hari-
tanın kolaylaştıracağı da açıktır. Farklı seçeneklerle beraber değerlendirildiğinde,
bu çalışma için en uygun modelin, eleştirileri de göz ardı etmeden Burrell ve
Morgan’ın (1998) çizdiği çerçeve olduğuna karar verilmiştir.

4.2. Tartışma

4.2.1. Ontoloji

Ontoloji, “insanın dışında bir gerçeklik var mıdır?” sorusuna cevap aramaktadır. Bu
soru gerçekçilik ve nominalizm bağlamında ele alındığında postmodernist düşünce
ağırlıklı olarak nominalist tarafta yer almaktadır. Genel olarak postmodernizme
göre nesnel anlamda bir gerçeklik söz konusu değildir. Çünkü gerçeklik ile insan
arasında “dil” bulunmaktadır. Öznenin gerçek hakkında ortaya koyacağı iddiaların
aracı anlamında ise dil (söz, yazı veya başka herhangi bir ifade biçimi) insandan
bağımsız değildir. Dolayısıyla gerçeklik özne tarafından inşa edilmektedir. Bitme-

¹³ “Yönetimcilik” kavramı ile kastedilen, “bilimin, yönetim sorunlarının çözümüne uygulanması” (Locke, 1989:
1’den aktaran Üsdiken, 2002) dir. Clegg (2003: 541 – 556), paradigma kavramının yöneticiler gözünde “çerçeve”
ya da “fikir” anlamında kullanıldığını, artık örgüt paradigmalarından değil “işletmecilik paradigmaları”ndan söz
etmek gerektiğini, paradigmaların değişebildiğini ve bilim adamlarının da çalışmalarını bu gelişmelere uygun bir
biçimde yönlendirmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Bilim – yönetim ilişkisinin ve ilişkili olarak örgüt kuramının
tarihsel seyri üzerine daha kapsamlı bilgi için Üsdiken ve Lelebici (2001) ve Üsdiken (2002)’e başvurulabilir.

¹⁴ Örneğin, ağırlıklı olarak örgüt kuramında Avrupa ve Avustralya’ya hakim olan anlayışların yansıtıldığı, “The
Oxford Handbook of Organization Theory”nin (Tsoukas ve Knudsen, 2003) teması örgüt kuramının “kuram”
(Olson vd., 2004) kısmıdır. Giriş kısmı dışında yirmi üç ayrı makaleden oluşan “el kitabı”nın yaklaşık dörtte birinde
paradigmatik model önerileri vardır.

miş, devam eden bir süreçtir. Postmodernizm gerçeği bir “şey” olarak değil, her an yeniden yaratılan bir “oluş” olarak görmektedir (Chia, 2003).

Komplekslik kuramı ise ontolojik olarak gerçekçiliğe daha yakındır. Ancak, “onu bilmek için gerçekleştirdiklerimizden bağımsız olan gerçek bir dünya vardır” (McKelvey, 2002: 757) biçimindeki gerçekçi dünya görüşündeki “vardır” kelimesi yerine “oluşum halindedir” ifadesini tercih etmektedir. Çünkü komplekslik kuramının odağı da “varlık” değil “oluş”tur (Prigogine, 1980). Bu oluşun gerek niteliğine gerekse niceliğine kompleks sistemleri oluşturan bileşenlerin etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak, “belirlenimci olmayan evrimsel bir gerçekçilik”ten söz edilebilir.

4.2.2. Epistemoloji

Burrell ve Morgan’ın kullandığı anlamda epistemoloji dış dünyanın varlığı, olayların açıklanabilirliği ve tahmin edilebilirliği ile ilgili yaklaşımları ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar pozitivism ve anti-pozitivism bağlamında ele alındığında postmodernizm anti-pozitivist tarafta yer almaktadır. Pozitivist epistemoloji nesnel gerçekliği ve doğanın kusursuz düzenini keşfetmeye, olaylar arasındaki nedenselliği keşfederek geleceğe yönelik tahminler yapmaya çalışmaktadır. Anti-pozitivism ise nesnel gerçekliği reddetmekte, pozitivist anlayışta hiç sorgulanmayan gözlemci üzerinde durmaktadır (Burrell ve Morgan, 1998: 5). Pozitivist araştırma süreci içerisinde araştırmacının önyargılarından oluşan hipotezler kullanılmaktadır. Ancak nesnel gerçeklik ile ilgili iddiaları ifade etmekte kullanılan hipotezler araştırmacının yargılarından, kişiliğinden ve birikimlerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla postmodern epistemoloji, özne-nesne ayırımını yapmakta, gerçeğin öznenin yaklaşımına ve bunları ifade ederken kullandığı dile bağlı olarak değiştiğini iddia etmektedir (Gergen, 1992; Hassard, 1993). Bu bağlamda dış dünyadaki olaylar arasında mevcut bağlantılardan ve geleceğe yönelik kestirimlerden de bahsedilemeyecektir.

Komplekslik kuramında ise özne-nesne ayırımı problemlidir. Kuramın öncülerinden Prigogine ve Stengers (1984) bilginin bağlamsal doğasını vurgulamışlar; Casti (1994), bir sistemin bilgisinin bilen öznenin durumuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Komplekslik kuramıyla ilgili bu yaklaşımı temel alan çalışmalarda, post-yapısalcılık eğilimleri gözlenmektedir. Söz konusu çalışmalarda, anlam tabanlı bir epistemoloji söz konusudur ve herhangi bir bilginin nesnel olarak tanımlanmasının olanaksızlığı vurgulanmaktadır (Maguire vd., 2006). Komplekslik kuramının incelediği sistemlerde güçlü bir kestirimden de söz etmek mümkün değildir. Prigogine ve Stengers’ın (1984) “zaman oku” kavramı, dünyada tersinmez süreçler de olduğunu göstermiştir. Doğal ve sosyal kompleks sistemlerde zaman ilerledikçe entropinin artması yönünde eğilim olduğu bilinmektedir. Bir sistemin t anında durumundan hareketle t + 1 durumu hakkında fikir belirtebilmek çok güçtür. Bu açıklamalara

paralel olarak şunu da belirtmek gerekir ki, kompleks bir sistemin hem mikro (kişisel deneyimler, fikirler, dünya görüşü, vb.) hem de makro (kültür, ritüeller, değer sistemi, vb.) düzeylerde “tarihi” vardır (Clliers, 1998: 4). Sistemin tarihi de geleceği ile ilgili önemli rol oynar. Komplekslik kuramında geleceğin tahmini ile ilgili olarak “olasıcılık”tan söz etmek en doğrusudur. Bu durumda, pozitivizm ya da anti-pozitivizmden değil ancak, “post-pozitivizm”den söz etmek daha uygun gözükmektedir (Morçöl, 2001). Post-pozitivizmi benimseyen komplekslikle ilgili çalışmalarda, verili bir sistemle ilgili nesnel bilginin varlığını ve söz konusu bilgiye ulaşılabilirliği iddia eden bilgi tabanlı bir epistemoloji benimsemiştir (Maguire vd., 2006).

4.2.3. Davranışın Doğası

Davranışın doğası ile ilgili tartışma insan veya örgüt (aktör) davranışlarının çevre tarafından mı belirlendiği yoksa iradî davranışlar mı olduğu konusundadır. Postmodernizm bu tartışmada ikinci tarafta durmaktadır. İnsanın dışında bir gerçeklik bulunmadığı için insan davranışları da tepkici değil etkili konumdadır. Bireyler veya örgütler çevrelerine uyum sağlama yerine çevrelerini belirlemeye çalışırlar (Cooper ve Burrell, 1988). Postmodern düşüncenin bu yaklaşımı çevrenin bilinçli, homojen, doğrusal ve tahmin edilebilir bir şekilde hareket ettiği şeklindeki modern varsayıma karşı, insan ve örgüt davranışlarının “farkında olunmayan metafizik etkiler altında, bağlamsal deneyimlere içkin, birikmiş hatıralara bağlı ve kültürel gelenekleri savunan bir yorumlama ve eylem” olduğunu kabul etmektedir (Chia, 2003).

Davranışın doğası hakkında komplekslik kuramında belirme kavramı öne çıkmaktadır. Komplekslik kuramı açısından temel kavramlardan biri olan belirme, kompleks bir sistemin alt birimlerinin ortaklaşa eylemleri aracılığıyla kanunların, kalıpların veya düzenin ortaya çıkmasıdır. Bu yüzden, beliren olgular ya da kanunlar, alt birimlerin kendiliklerinden kaynaklanan bir özellik değil, ama bir bütün olarak sistemin kendinden kaynaklanan bir özelliktir (Koç, 2004: 425). Aktör ya da davranışlar / faaliyetler, ortam ya da çevre ile aktörün karşılıklı etkileşimi ve birlikte evrimi sonucu ortaya çıkar. Bu noktada daha önceden değinilen bir konuya tekrar dönmek yaralı olacaktır. Kaos kuramı, çok az değişkenden ya da etkileşim halindeki bileşenden oluşan basit bir belirlenimci sistem tarafından sergilenen ve görünüşte rasgele olan davranışı anlama girişimidir (Mathews, vd., 1999). Kaos kuramı, belirlenimci kurallara sahip sistemlerden nasıl olup da karmaşık davranışlar ortaya çıkıp anlamaya çalışmaktadır. Oysa komplekslik kuramı, aksine, kompleks sistemlerden ortaya çıkan düzenli ve örüntülü yapıyla ilgilenir. Bu yüzden, örneğin Kauffman (1991) kendi kendini örgütleme davranışına “anti-kaos” demiştir. Bu da onun, Darwinci doğal seçim ve ayıklama görüşüne karşı çıkışının temelini oluşturmuştur.

4.2.4. Metodoloji

Sosyal bilimlerin metodolojisi konusunda iki uç yaklaşım olan nomotetik ve idiyografik yaklaşımdan ikincisi postmodern düşüncenin araştırma yöntemi konusundaki bakışını yansıtmaktadır. Bu konudaki önemli çalışmalarında Kilduff ve Mehra (1997), postmodernist epistemolojinin modernist epistemolojiye yönelttiği eleştirileri açıkladıktan sonra şu yorumda bulunmaktadırlar: “Postmodern bir duruşa sahip araştırmacılar, mevcut araştırma yöntemlerinin eksikliklerini doldurmaktansa modern kabullere karşı devrimci bir yaklaşımı benimsemeye meyillidirler”. Postmodern araştırmacılar çok sayıda duruma genellenebilir çalışmalar yerine az sayıda hatta tek tek olaylara yönelik derinlemesine araştırmalardan yanadırlar. Bu anlamda postmodernistler yapı-bozumcu yaklaşımlarının da etkisiyle nitel araştırmalardan yanadırlar. Ancak araştırmanın bazı bölümleri için nicel yöntemlerin kullanımını da yadsımazlar (Kilduff ve Mehra, 1997).

Komplekslik kuramının metodolojisini ise nomotetik ya da idiyografik yaklaşımlardan biri ile tanımlamak mümkün değildir. Daha çok, bütüncül bir yöntem olan *simülasyonların* kullanıldığı gözlenmektedir¹⁵. Simülasyonlar, beliren yapıların mekanizmalarını ve süreçlerini canlandırır ve nicel olarak üretilen sonuçların nitel olarak yorumlanmasını teşvik ederler (Morçöl, 2001). Oyun kuramı (Axelrod vd., 1995), lojistik ve Lotka-Volterra denklemleri (Baum ve Silverman, 1999) ve panel veri analizi (Gulati ve Gargiulo, 1999) gibi nicel teknikler de; örnek olay çalışması (Burgelman, 1994), öykü yaklaşımı (Tsoukas ve Hatch, 2001), fenomenoloji (Leitche, 2001) ve etnografya (Kuhn ve Woog, 2005) gibi nitel yaklaşımlar da komplekslik kuramı ile birlikte kullanılmaktadır. Epistemoloji kısmında bahsedildiği gibi özne-nesne ayrımı güç olduğundan, gelecek ile ilgili kestirimde “olasıcılık”tan söz eden komplekslik kuramında sınırlı bir genellemeye olanak vardır. Bu sınırlı genelleme de analitik yöntemler ile değil, ancak, sistem bir bütün olarak incelendiğinde gerçekleşir (Kauffman, 1995: vii – viii).

5. Sonuç

Bu çalışmada postmodernizm ve komplekslik kuramının Burrell ve Morgan tarafından geliştirilen dördümlü çerçeveye yerleştirilmesi amacıyla her iki yaklaşımın öznel ve nesnel arasındaki konumu ontolojik, epistemolojik, davranışsal ve metodolojik açıdan tartışılmıştır. Bu yaklaşımlar açısından postmodernizm göreceli olarak öznel tarafa, komplekslik kuramı ise yine göreceli olarak nesnel tarafa yakındır (Tablo 2).

¹⁵ *Handbook of Organization Studies*'in “Complexity Science and Organization Studies” (Maguire vd., 2006) başlıklı bölümünde, örgüt altı, örgüt ve örgüt üstü düzeylerde komplekslik kuramı ile ilgili çalışmalar ve kullanılan simülasyon çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır.

Tablo 2. Öznellik – Nesnellik Bağlamında Postmodernizm ve Komplekslik

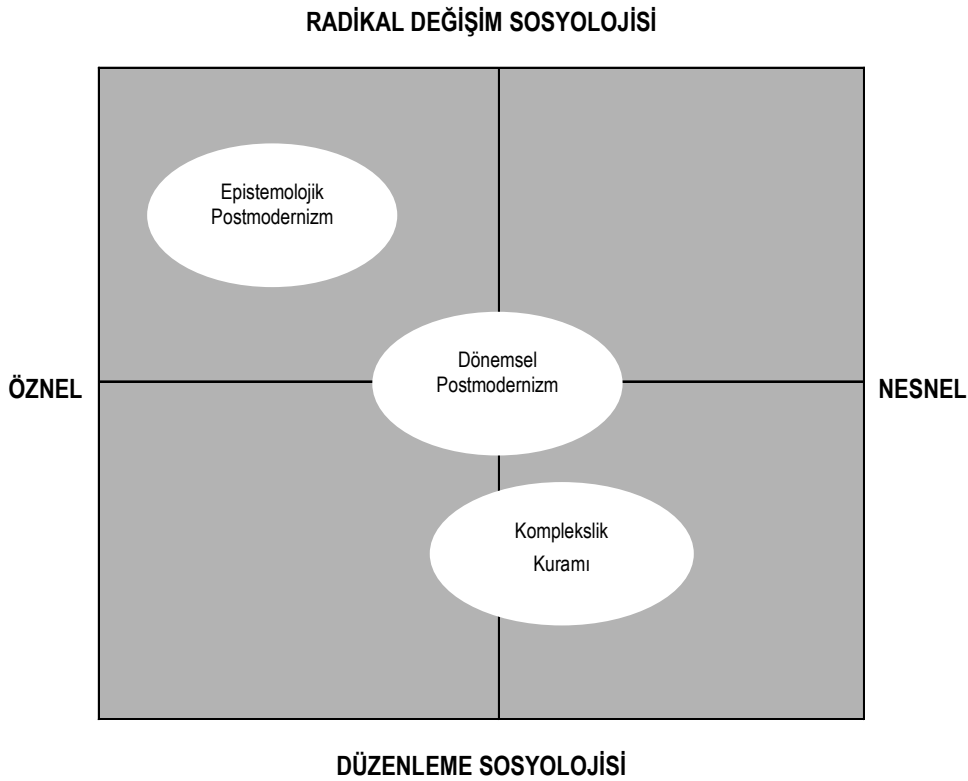
	Postmodernizm	Komplekslik
<i>Ontoloji</i>	Nesnel gerçeğin reddi	Belirlemci olmayan evrimci gerçekçilik
<i>Epistemoloji</i>	Anti-pozitivizm (özne-nesne ayırımının reddi ve görecelik)	Post-yapısalcılık ve post-pozitivizm (özne-nesne etkileşimi ve olasıcılık)
<i>Davranışın doğası</i>	Aktörün aktif eylemi	Dinamik etkileşim ve belirme
<i>Metodoloji</i>	Yöntemin reddi, vak'a incelemesi	Bütüncülük ve çoklu-yöntemcilik
Öznellik - Nesnellik	Göreceli olarak öznelliğe yakın	Göreceli olarak nesnelliğe yakın

Burrell ve Morgan'ın paradigmaları sınıflandırmakta kullandığı ikinci boyut da radikal değişme ve düzenleme sosyolojisi bağlamıdır. Bu boyutlar açısından yaklaşıldığında postmodern düşünce genel olarak ister çatışmacı olsun, ister düzenleme taraftarı olsun her türlü kurama karşı bir yaklaşım göstermektedir. Bütün kuramların yapı-bozumuna uğratılması ile ilgilenmektedir. Bu nedenle her ne kadar çoklu paradigmalardan kullanımına eğilimli ise de kendisi bir kuram olarak paradigmalardan arasında belirli bir yere oturmamaktadır (Schultz ve Hatch, 1996). Ancak yine de bir konumlandırma yapmak gerekirse, Cooper ve Burrell'in (1988) modernizm incelemelerinde yaptıkları sınıflandırmaya benzer şekilde postmodern düşünce de sistemik ve eleştirel postmodernizm olarak ikiye ayrılabilir ve postmodernizmin dönemselsel yorumu aslında bir ölçüde realist bir ontolojiye de sahip olduğundan (Parker, 1992) sistemik postmodernizm olarak tablonun tam göbeğine yerleştirilebilir. Zira Üsdiken'in (2002) kullandığı anlamda yöneticilik yönü ağır basan dönemselsel postmodernizm esnek, eklektik ve zıtların bir arada bulunduğu bir yaklaşıma daha yakındır (Clegg, 1992; Harvey, 1997). Epistemolojik postmodernizm ise bu tabloyu da tamamen reddetmekle birlikte eleştirel postmodernizm olarak tablonun çatışma tarafına yerleştirilebilir.

Komplekslik ise, kaosu eşliğindeki sistemlerde ortaya çıkan düzendir. Bu tür sistemlerde bileşenler arasında hem rekabet hem de işbirliği vardır (Cilliers, 1998: 94 – 95). Bu iki zıt davranıştan makro düzeyde bir düzen doğar. Komplekslik kuramı temel olarak bu düzenin nasıl oluştuğu ile ilgilidir. Belirgin olarak bu konuda yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olunmasına rağmen, kaotikliğin aksine

kompleksliğin “düzenleme” sosyolojisi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Göreceli olarak nesnellığe daha yakın olan ve düzen sosyolojisini benimseyen komplekslik kuramının, büyük kısmının işlevselci tarafta, ancak yorumlayıcı tarafta da belirli bir bölgeyi kapsadığı söylenebilir. Ancak, Burrell ve Morgan (1998: 124) açık sistemleri işlevselciliğin deyim yerindeyse “kalbine” yerleştirmişlerdir. Kuşkusuz, komplekslik kuramının paradigma yaklaşımı ortaya atıldıktan çok sonra ortaya çıkması göz ardı edilmemelidir. Baum ve Rowley (2002: 11) komplekslik kuramını açık sistemlerin altında; akılcı sistemler ile doğal sistemlerin kesiştiği yerde gösterirken; Scott (2003: 93), kompleksliğe açık sistemlerin altındaki sistem tasarımı okulunda yer vermektedir. Sonuç olarak postmodernizm ve komplekslik kuramı Burrell ve Morgan’ın tablosunda aşağı şekilde konumlandırılabilir (Şekil 4).

Şekil 4. Postmodernizm ve Komplekslik Kuramının Genel Çerçevedeki Yeri

Kompleksliğin, örgüt kuramında en fazla kullanılan yönü, örgütlere kendi kendini uygulayan kompleks sistemler olarak bakılmasıdır. Kompleks sistemler yaklaşımının

kökeni açık sistemlere dayanmaktadır. Değişkenler, parametreler, entropi, sinerj vb. kavramların hepsi kompleks sistemler için de geçerlidir. Komplekslik teorinse göre sistemin içi ve dışı arasındaki etkileşime dayanan belirmeden söz edebileceğimiz için, kuramın, akılcı – doğal sistem kesişim bölgesinde yer alması doğru görülmektedir. Ancak, kendi kendini uyarlayan kompleks sistemler açık sistemlerin altında incelenen diğer düşünce okullarından çeşitli yönlerden farklılıklar gösterdiği de göz ardı edilmemelidir. Bu noktayı, bir başka çalışmanın konusu olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynakça

- Adler, P. ve B. Borys (1993), "Materialism and Idealism in Organizational Research", *Organization Studies*, 14:5, 657-659.
- Alvesson, M. ve S. Deetz (2006), "Critical theory and postmodernism approaches to organizational studies". S. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Der.), *The sage handbook of organization studies*: 255-283. 2. Basım, London: Sage.
- Anderson, P. (1999), "Perspective: Complexity Theory and Organization Science", *Organization Science*, 10:3, 216 – 232.
- Astley, W. G. ve A. H. Van de Ven (1983), "Central Perspectives and Debates in Organization Theory", *Administrative Science Quarterly*, 28:2 , 245 – 273.
- Audi, R. (1995), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Axelrod, R., W. Mitchell, R. Thomas, D.S Bennet ve E. Brudder (1995), "Coalition Formation in Standard – Setting Alliances", *Management Science*, 41, 1493 – 1508.
- Bak, P. (1996), *How Nature Works: The Science of Self-Organized Criticality*, New York: Copernicus Books.
- Bak, P., C. Tang ve K. Wiesenfeld (1988), "Self – Organized Criticality", *Physical Review A*, 38:1, 364 – 374.
- Batram, A. (1999), *Karmaşıklikta Yol Almak*, (Çev: Z. Dicleli), İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.
- Baum, J. A. C. ve B. S. Silverman (1999), "Complexity in the Dynamics of Organizational Founding and Failure", (Der.) M. Lissack and H. Gunz (1999), *Managing Complexity in Organizations: View from Many Directions*, New York: Quorum Press: 292- 312.
- Baum, J. A. C. ve T. J. Rowley (2002), "Companion to Organizations: An Introduction", (Der.) J. A. C. Baum (2002), *The Blackwell Companion to Organizations*, Oxford: Blackwell Publishers Inc.: 1- 34.
- Berger, P. L. ve T. Luckmann (1967), *The Social Construction of Reality*, New York: Doubleday.
- Burgelman, R. A. (1994), "Fading Memories: A Process Theory of Strategic Business Exist in Dynamic Environments", *Administrative Science Quarterly*, 39, 24 – 56.

- Burrell, G. ve G. Morgan (1998), *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*, Onuncu basım, Hants: Ashgate Publishing Ltd.
- Calas, M. B. ve L. Smircich (1997), "Introduction", (Der.) M. B. Calas ve L. Smircich (1997), *Postmodern Management Theory*, Aldershot: Ashgate & Dartmouth Publishers Inc.: xi-xxix.
- Capra, F. (1982), *The Turning Point: Science, Society and The Rising Culture*, New York: Simon & Schuster Inc.
- Carley, K. M. (2002), "Intraorganizational Organizational Complexity", (Der.) J. A. C. Baum (2002), *The Blackwell Companion to Organizations*, Oxford: Blackwell Publishers Inc.: 208 – 232.
- Castels, M. 2005. *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, Birinci Cilt: Ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Casti, J. L. (1994), *Complexification: Explaining a Paradoxical World Through the Science of Surprise*, HarperPerennial.
- Cevizcioğlu, A. (1999), *Paradigma Felsefe Sözlüğü, Üçüncü basım: İstanbul: Paradigma Yayınları*.
- Chia, R. (2003), "Organization Theory as a Postmodern Science", (Der.) H. Tsoukasve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 113-140.
- Cilliers, P. (1998), *Complexity and Postmodernism: Understanding Complex Systems*, New York: Routledge.
- Clegg, S. (2003), "Managing Organization Futures in a Changing World", (Der.) H. Tsoukasve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 536 – 567.
- Clegg, S. R., C. Hardy ve W. R. Nord (Der.) (1996), *Handbook of Organizational Studies*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cooper, R. ve G. Burrell, (1988), "Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis", *Organization Studies*, 9:1, 91-112.
- Davis, G. F. ve C. Marquis (2005), "Prospects for Organization Theory in the Early Twenty-first Century: Institutional Fields and Mechanisms", *Organization Science*, 16, 4: 332-343.
- Deetz, S. (1996), "Describing Differences in Approach to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy", *Organization Science*, 7:2, 191 – 207.

- Donaldson, L. (1995), *American Anti-Management Theory of Organizations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eisenhardt, K. M. ve M. M. Bhatia, (2002)., "Organizational Complexity and Computation", (Der.) J. A. C. Baum, *The Blackwell Companion to Organizations*, Oxford: Blackwell Publishers Inc.: 442 – 466.
- Erdemir, E. (2000), *Postmodern Yaklaşımın Yönetim ve Örgüt Yapılarına Etkileri: Modernden Postmoderne Dönüşüm Tartışmalarının Yönetim Teorisine Katkıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OGU Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Erdemir, E. (2007), "Adayış mı Kaçış mı? Yönetimsel Kontrol Karşısında Postmodern Dönüşüm Söylemi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1-2, 67-96.
- Friere, P. (1972), *Pedagogy of Oppressed*, Harmondsworth: Penguin.
- Gergen, K. (1992), "Organization Theory in the Postmodern Era", (Der.) M. Reed ve M. Hughes (2003), *Rethinking Organization*, London: Sage Publications: 207-226.
- Giddens, A. (1984), *The Constitution of Society*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1998), *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gioia, D.A. ve E. Pitre (1990), "Multiparadigm Perspectives on Theory Building", *Academy of Management Review*, 15:4, 584 – 602.
- Gleick, J. (2000), *Kaos: Yeni Bir Bilim Teorisi*, (Çev: F. Üçcan), Dokuzuncu Basım, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Gulati, R. ve M. Gargiulo (1999), "Where Do Interorganizational Networks Come From?", *American Journal of Sociology*, 104, 1439 – 1493.
- Hassard, J. (1993), *Sociology and Organization Theory: Positivism, Paradigms and Postmodernity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kauffman, S. A. (1991), "Antichaos and Adaptation: Biological Evolution May Have Been Shaped by More Than Just Natural Selection", *Scientific American*, 265:2, 78 – 84.
- Kauffman, S. A. (1995), *At Home in the Universe: The Search for Laws of Self – Organization and Complexity*, Oxford: Oxford University Press.
- Kilduff, M. ve A. Mehra (1997), "Postmodernism and Organizational Research", *Academy of Management Review*, 22(2), 453-481.
- Koç, U. (2004), "Komplekslik Yaklaşımı ve Bilgi Yönetimi", 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları: 419 – 432.

Koç, U. ve E. Erdemir (2005), "Postmodernizm ve Komplekslik: Örgüt Kuramında Güncel Tartışmalar", 4. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı: 789-806.

Kuhn, L. ve R. Woog (2005), "Vortical Postmodern Ethnography: Introducing a Complexity Approach to Systemic Social Theorizing", *Systems Research and Behavioral Science*, 22 , 139 – 150.

Kuhn, T. S. (1995), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (Çev: N. Kuyaş), Dördüncü Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Letiche, H. (2001), "Phenomenal Complexity Theory and Politics of Organization", *Emergence*, 3:4, 5 – 31.

Lewin, A. Y. ve H. W. Volberda (2003), "The Future of Organization Studies: Beyond the Selection – Adaptation Debate", (Der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 568-595.

Liotard, J. F. (1994), *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester: Manchester University Press.

Maguire, S., B. McKelvey, L. Mirabeau ve N. Öztaş (2006), "Complexity Science and Organization Studies", *The Sage Handbook of Organization Studies*, (2006), Sage Publications Ltd.: 165 – 214.

Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: O. Akınhay ve D. Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mathew, K. M., M. C. White ve R. Long (1999), "Why Studying the Complexity Sciences in the Social Sciences?", *Human Relations*, 52:4, 439 – 462.

McAuley, J., Duberley, B. ve Johnson, P. (2007), *Organization Theory: Challenges and Perspectives*, Harlow: Prentice Hall.

McKelvey, B. (1997), "Quasi – Natural Organization Science", *Organization Science*, 8: 4, 352 – 380.

McKelvey, B. (2002), "Model – Centered Organization Science Epistemology", (Der.) J. A. C. Baum (2002), *The Blackwell Companion to Organizations*, Oxford: Blackwell Publishers Inc.: 752 – 780.

Morçöl, G. (2001), "What is Complexity Science? Postmodernist or Postpositivist?", *Emergence*, 3:1, 104 – 119.

Olson, N., S. J. Perkins, S. Mantere, B. Üsdiken ve M. Wexler (2004), "Special Book Review", *Organization Studies*, 25:4, 669 – 680.

- Parker, M. (1992), "Post-Modern Organizations or Postmodern Organization Theory?", *Organization Science*, 13:1, 001-017.
- Parwani, R. R. (2002), "Complexity: An Introduction", <http://www.complexity.org.au/ci/draft/draft/parwan01/parwan01s.ps>.
- Pfeffer, J. (1982), *Organizations and Organization Theory*, Boston: Pitman.
- Pfeffer, J. (1993), "Barriers to The Advancement of Organizational Science: Paradigm Development as A Dependent Variable", *Academy of Management Review*, 18:4, 599 – 620.
- Pfeffer, J. (1995), "Morality, Reproducibility, and The Persistence Style of Theory", *Organization Science*, 6 (6), 682 – 686.
- Pinder, C. ve V. Bourgeois (1982), "Borrowing and Effectiveness of Administrative Science", Working Paper No. 848, University of British Columbia.
- Power, M. (1990), "Modernism, Postmodernism and Organization", (Der.) J. Hassard ve D. Pym (1990), *The Theory and Philosophy of Organizations*, London: Routledge: 109-124.
- Prigogine, I. (1981), *From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences*, New York: W H Freeman & Co.
- Prigogine, I. ve I. Stengers (1984), *Order out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*, New York: Bantam Books.
- Prigogine, I., G. Nicholis ve A. Babloyantz (1972), "Thermodynamics of Evolution: Part I", *Physics Today*, 25, 23 -28 (a).
- Prigogine, I., G. Nicholis ve A. Babloyantz (1972), "Thermodynamics of Evolution: Part II", *Physics Today*, 25, 38 - 44 (b).
- Reed, M. (2006), "Organizational Theorizing: A Historically Contested Terrain", *The Sage Handbook of Organization Studies*, (2006), Sage Publications Ltd.: 19-54.
- Schultz, M. ve J. M. Hatch (1996), "Living with Multiple Paradigms: The Case of Paradigm Interplay in Organizational Culture Studies", *Academy of Management Review*, 21 (2), 529-557.
- Scott, W. R. (1981), *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*, Birinci basım, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Scott, W. R. (1998), *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*, Dördüncü basım, Upper Saddle River, N.J.: Prentice-Hall.
- Scott, W. R. (2003), *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*, Beşinci basım, Upper Saddle River, N.J.: Pearson Education.

Singh, H. ve A. Singh (2002), "Principles of Complexity and Chaos Theory in Project Execution: A New Approach to Management", *Cost Engineering*, 44:12: 23-33.

Swedberg, R. (2003), "Economic versus Sociological Approaches to Organization Theory", (Der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 373-391.

Tsoukas, H. (2003), "New Times, Fresh Challenges: Reflections on the Past and the Future of Organization Theory" (Der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 607 – 622.

Tsoukas, H. ve M. J. Hatch (2001), "Complex Thinking, Complex Practice: The Case for a Narrative Approach to Organizational Complexity", *Human Relations*, 54:8, 979 – 1013.

Tsoukas, H. ve C. Knudsen (2003), "Introduction: the Need for Meta – Theoretical Reflection in Organization Theory", (Der.) H. Tsoukas ve C. Knudsen (2003), *The Oxford Handbook of Organization Theory*, New York: Oxford University Press Inc.: 1 – 36.

Üsdiken, B. (2002), "Tarihsel Bir Bakışla Bilim – Yönetim Birlikteliği", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2:2, 127 – 154.

Üsdiken, B. ve H. Leblebici (2001), "Organization Theory", (Der.) N. Anderson, D. Ones, H. K. Sinangil and C. Viswesvaran (2001), *International Handbook of Work and Organizational Psychology*, Newbury Park, CA: Sage, 2. cilt: 377 – 397.

Van Maanen, J. V., (1995), "Style as Theory", *Organization Science*, 6:1, 133 – 143.

Waldrop, M. M. (1992), *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*, New York: Simon & Schuster Inc.

Willmott, H. (1990), "Beyond Paradigmatic Closure in Organizational Enquiry", (Der.) J. Hassard ve Denis Pym, *The Theory and Philosophy of Organizations: Critical Issues and New Perspectives*: 44 -60.

Willmott, H. (1993), "Breaking the Paradigm Mentality", *Organization Studies*, 14:5, 681 – 719.

Yıldırım, E. (2002), "'Cogito Ergo Sum'dan 'Vivo Ergo Sum'a Örgütsel Analiz", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2:2, 155 – 185.

Yıldırım, E. (2007), "Örgüt Kuramında Yeni Gelişmeler: Postmodern ve Eleştirel Bakış". S. Sargut ve Ş. Özen (Der.), *Örgüt Kuramları İmge Yayıncılık*: Ankara: 379-406.